

Perceptionsverb + objekt med infinitiv

Charlotte Brolin

1. Inledning

Jag ska i denna uppsats studera det som traditionellt kallas objekt med infinitiv ur ett konstruktionsgrammatiskt perspektiv. Jag vill undersöka närmare satser som t.ex. *Jag hörde henne sjunga* ur både ett formellt och funktionellt perspektiv. Svenska Akademiens Grammatik (SAG 1999) kallar *henne sjunga* i ovanstående sats för *objekt + nexusinfinitiv*. Internationellt har det bl.a. kallats *raising* (lyftning), *small clause* (småsats) och *ECM construction* (Exceptional Case Marking).

SAG (1999:1:201) ser relationen mellan *henne* och *sjunga* i exemplet ovan som en form av tillordning. De två orden formar tillsammans helheten och förbindelsen dem emellan liknar den som finns mellan subjektet och predikatet i motsvarande finita sats *Hon sjunger*. Inget av de två leden är underordnat det andra ledet. SAG kallar denna relation *nexus*. I denna uppsats väljer jag dock benämningen *objekt med infinitiv*, eftersom objektet är en förutsättning för infinitivet. Man kan säga *Jag hör henne* men inte **Jag hör sjunga*. Däremot kan man topikalisera objektet *Henne hörde jag sjunga* och eventuellt även infinitivet *?Sjunga hörde jag henne* men aldrig båda tillsammans **Henne sjunga hörde jag*.

2. Avgränsning

Enligt SAG (1999:3:576ff) återfinns *objekt + nexusinfinitiv* vid tre olika typer av verb: ”verb som anger omedelbar perception: *se, höra, känna*”, som t.ex. i frasen *Jag hörde henne sjunga* ovan, ”verb som anger påstående eller åsikt” *De anser inte Sara vara en lämplig kandidat* samt ” verbet *låta* ’tillåta’, ’föranlåta’ ” *Föräldrarna låter honom åka till Polen*. Dessa verb står med ett objekt som i en aktiv konstruktion dessutom anger infinitivfrasens predikationsbas.

Om nexusinfinitivet däremot är en bestämning till ett verb i en passiv konstruktion, anger satsens subjekt infinitivfrasens predikationsbas. Det rör sig då om en annan konstruktion, nämligen *subjekt med infinitiv*. Jämför följande exempel från SAG (1999:3:575) där *min chef* i bägge fallen är infinitivfrasens predikationsbas även om nominalfrasen syntaktiskt är satsens objekt i exempel (1) och satsens subjekt i exempel (2).

- (1) Man har sett min chef *smyga omkring här*.
- (2) Min chef har setts *smyga omkring här*.

Infinitivfrasen som ingår i objekt + nexusinfinitiv saknar alltid infinitivmärke: **Man hör att henne sjunga*. Något som också enligt SAG (1999:3:580) är karakteristiskt för objekt + nexusinfinitiv är att infinitivfrasen inte kan ersättas med *det(ta)*: **Man hör henne det*.

Här undersöker jag endast perceptionsverben *se, höra* och *känna*, och dessutom endast den aktiva konstruktionen av dessa verb. Enligt SAG skiljer de sig från de verb som anger påstående eller åsikt genom att perceptionsverbens objekt både syntaktiskt och semantiskt sett är objekt till det överordnade verbet medan påståendeverbets objekt ”inte har en semantisk roll i förhållande till det överordnade verbet utan bara till infinitivfrasens huvudverb, precis som om infinitivfrasen hade varit en finit sats och objektet hade varit denna sats subjekt”. T.ex. har *Bengt* i satsen *Vi ansåg inte Bengt kunna slå sina medtävlare* ingen semantisk roll i förhållande till det överordnade verbet *anse* (SAG:3:581). Detta märks t.ex. genom att man kan säga *Jag ser Bengt* men inte **Jag anser Bengt*. Lundin (2003:44) tror möjligen att denna syntaktiska och semantiska skillnad beror på perceptionsverbens betydelse.

En annan skillnad är att verben som tar objekt med infinitiv tar olika sorters komplement (se Lundin 2003:81ff). Lundin anser dock att den huvudsakliga skillnaden mellan perceptionsverb och övriga verb består av att det som percipieras (alltså objektet) är en del av verkligheten oberoende av upplevelsen medan samma sak inte gäller för åsiktsverben.

Anledningen till att jag här koncentrerar mig på perceptionsverben beror dels på ovan nämnda skillnader, dels på att jag tror att objekt med infinitiv i högre grad associeras med formellt skriftspråk för andra verb än just perceptionsverben. Dessutom vore det ohanterligt att ha ett alltför stort material för denna lilla uppsats.

Här följer en mycket kortfattad och huvudsakligen syntaktisk beskrivning av konstruktionen, därefter beskriver jag undersökningsmaterialet, för att sedan försöka noggrannare beskriva konstruktionens

syntaktiska, semantiska och pragmatiska möjligheter och begränsningar, även om dessa naturligtvis hänger ihop och bildar en helhet.

En yttre beskrivning av konstruktionen kan se ut såhär:

NP [V NP INF]

Den första nominalfrasen (NP) är animat. Den finita verbformen (V) ska härstamma från ett transitivt verb, nämligen något av perceptionsverben *se*, *höra* eller *känna* i aktiv form. Den andra nominalfrasen (NP) står i objektsform, vilket endast märks morfologiskt om nominalfrasen är ett pronomen (jfr *Jag hörde Karin sjunga* och *Jag hörde henne sjunga*). Efterföljande infinitiv (INF) är något som den andra nominalfrasen kan tänkas göra.

3. Material

I *Parole* och *SUC II* har jag sökt efter *se*, *höra* och *känna* i presens och preteritum aktiv form följt av objekt med infinitiv. Jag har gått igenom samtliga träffar i presens (121) och ungefär hälften (224) av dem i preteritum. Alltså räknar jag med att drygt fyra femtedelar av det totala antalet träffar består av konstruktionen i preteritum och en femtedel i presens. Däremot har begränsat med tid gjort att jag inte alls sökt efter konstruktionen med verbet i perfekt eller pluskvamperfekt.

Se är det oftast förekommande verbet och står för ungefär 52% av alla exempel. *Höra* är det verb som kommer näst i frekvenslistan med knappt 29%, följt av *känna* med drygt 16%. Resterande 3% står med ett av dessa verb i reflexiv konstruktion (fyra femtedelar med *känna*). Verbet *se* uppvisar en ganska jämn fördelning i presens och preteritum, medan både *höra* och *känna* är mycket vanligare i preteritum än presens (ungefär fyra femtedelar i det förra).

En annan intressant snedfördelning är att det är vanligare att konstruktionen ingår i en bisats än i huvudsats om det finita verbet står i presens.

Jag har även sökt på andra verb, bl.a. *lukta*, *smaka*, *betrakta*, *kolla*, *glo* och *uppleva*, för att se om konstruktionen är produktiv. Det enda verb som genererat några träffar är *uppleva* och då endast i reflexiv form, t.ex. *de upplever sig ha för litet inflytande över undervisningen*. Detta tyder på att konstruktionen endast fungerar för de verb som inte indikerar ett särskilt aktivt subjekt.

Hädanefter utgörs alla exempel av autentiskt material hämtat från *Parole* eller *Suc II* om inte annat anges.

4. Syntax

Det finns självklart vissa restriktioner inom denna konstruktion. Ovan nämndes t.ex. att objekt med infinitiv aldrig kan föregås av ett infinitivmärke. En annan restriktion nämner Hultman (1987:46). Det går att säga *Jag hörde henne sjunga* men inte **Jag hörde på henne sjunga*. Det fungerar således inte med infinitiv efter prepositionsobjekt. Antagligen beror detta på att *höra på* inte längre är en fråga om ren perception utan snarare betyder *lyssna*.

Om den andra nominalfrasen är ett pronomen står detta alltså i objektsform. Men det innebär t.ex. inte alltid objektsformen *honom*. *Jag hörde han prata* sägs ibland även om jag inte har hittat några skriftliga belägg för det. Vilken form objektet får beror nog mestadels på vilken objektsform talaren/skribenten brukar använda sig av. Logiskt sett tycker jag inte att det vore underligt om subjektsformen används oftare i just denna konstruktion eftersom objektet inte bara är objekt utan även fungerar som infinitivfrasens (tänkta) subjekt. Men materialet uppvisar ingen sådan tendens alls.

Presensvarianten av denna konstruktion står oftare som del av en bisats än preteritumvarianten. I båda fallen är konstruktionen ett sätt att undvika ytterligare ett finit verb i satsen.

Objekt med infinitiv-konstruktionen kan kombineras med reflexiv-konstruktionen. Denna reflexiva variant fungerar lite annorlunda. En skillnad är att i reflexivvarianten ser, hör eller känner inte subjektet någon annan (eller något annat) utan enbart sig själv. Alltså syftar satsens subjekt och objekt på samma referent (= person). Scenen innehåller så att säga bara en aktör. I exempel (3), (4) och (5) går det inte längre lika bra med en strykning av infinitiven. Det går alltså inte gärna att säga **Jag ser mig*, **Man hör sig* eller **Man känner sig* (även om jag kan tänka mig att åtminstone den förstnämnda fungerar i en särskild kontext).

- (3) Jag ser mig sitta.
- (4) Man hör sig lägga lite känsla i orden.
- (5) Man känner sig ha misslyckats med sina barn.

Det är som sagt vanligast med *känna* i denna reflexiva variant av konstruktionen. Och infinitiven som kommer efter är oftast *ha* eller *stå*.

5. Semantik

Den första nominalfrasen är alltså animat. I materialet förekommer huvudsakligen pronomen, namn och substantiv som står för människor och vid ett tillfälle för djur: *de övriga hönorna*. En gång är den en bildlig beskrivning av många människor: *tusen ögon*. Att den första nominalfrasen är animat är inte förvånande eftersom perceptionsverben kan sägas vara en av definitionerna på vad som är animat. Den första nominalfrasen har den semantiska rollen EXPERIENCER (UPPLEVARE) (Lundin 2003:42) eftersom *se*, *höra* och *känna* inte kräver en särskilt aktiv handling. Trots det tycker jag att denna konstruktion intensifierar betydelsen av dessa verb, varför objekt med infinitiv blir underligt i kontexten i exempel (6). Däremot fungerar det med en *att*-bisats som i (7).

- (6) ? Jag hörde honom sjunga, men jag lyssnade inte.
 (7) Jag hörde att han sjöng, men jag lyssnade inte.

Perceptions verbet, liksom UPPLEVARE-rollen, förstärks av objekt med infinitiv-konstruktionen. Något liknande är SAG (1999:3:576) inne på när de skriver att "[o]bjektets referent i en konstruktion med nexus-infinitiv måste vara direkt uppfattad med sinnena, medan den narrativa satsen subjeksreferent inte behöver vara det, eftersom hela satsens sakförhållande kan vara en konklusion utifrån andra sinnesdata".

Jag tycker även att objektet fokuseras/framhävs mer än i en bisats. Medan bisatsen sätter objektet i bakgrunden, ger objekt med infinitiv-konstruktionen objektet mer plats.

Infinitivfrasen är alltså något som den andra nominalfrasen kan (tänkas) göra och dessutom något som den första nominalfrasen kan (tänkas) se, höra eller känna den andra nominalfrasen göra. Men ibland används perceptions verbet med den vanliga och vidare betydelsen, som t.ex. *se* i exempel (8).

- (8) (stadsbor) som ser maten bli dyrare och många jobb tryta.

Alltså stämmer det inte att objektet alltid måste vara direkt uppfattat av sinnena, även om det oftast är så. Objekt med infinitiv-konstruktionen intensifierar huvudverbets betydelse. Därför har jag inte fått några träffar av typen **Jag ser dig vara sjuk*, vilket tyder på att konstruktionen

framför allt används för att beskriva någon (kortvarigare) aktion som dessutom är uppfattbar av våra sinnen.

Det är ofta intressant att jämföra en konstruktion med andra konstruktioner som kan uttrycka ungefär samma sak. Detta är också ett tillfälle att testa Golbergs (1995:67f) arbetshypotes *The Principle of No Synonymy*, enligt vilken språket är ekonomiskt och två syntaktiskt olika konstruktioner inte skulle samexistera utan att uppvisa någon slags semantisk eller pragmatisk skillnad. För att kunna jämföra har jag valt att kontrastera exempel (10) och (11), vilka jag hämtat från SAG (1999:3:57), med *att*-satsen i exempel (9) och exempel (12) får fungera som exempel för alla de bisatser inledda med *när* som materialet uppvisar.

- (9) Jag ser att solen gå ner.
 (10) Jag ser solen gå ner.
 (11) Jag ser hur solen går ner.
 (12) När jag ser solen gå ner...

Jag tycker att huvudbetydelsen i exempel (9) är att *jag* ser något. Det jag ser kommer i bakgrunden och blir ett enkelt konstaterande. Jag upplever att skillnaden är större mellan exempel (9) och (10) än den är mellan exempel (10) och (11). I exempel (11) fokuseras sättet på vilket solen går ner, medan exempel (10) första även tar hänsyn till andra aspekter av solnedgången. Jag tycker att subjektet *jag* gradvis blir aktivare från en ganska passiv UPPLEVARE i exempel (9) till en mer aktiv i (10) och (11). Jag tycker dels att exempel (10) och (11) fokuserar mer på subjektets roll, dels lyfts objektet fram ytterligare. Genom att infoga konstruktionen i en bisats inledd med *när*, exempel (12), fyller man konstruktionen med den tempusaspekt den normalt saknar och handlingen görs mer avgränsad. Möjligen förstärker en sådan här kontrastiv analys vissa små skillnader. Tydligt tycker jag ändå är att de olika konstruktionerna inte är utbytbara sinsemellan med oförändrat semantiskt och/eller pragmatiskt innehåll. Däremot tycks vi människor inte nödvändigtvis uppfatta de eventuella skillnaderna mellan de olika konstruktionerna på samma vis eller vara överens i vad skillnaden består.

Den andra nominalfrasen är också ofta pronomen eller namn, alltså animat. Men det rör sig även om andra substantiv, både konkreta saker och abstrakta fenomen. Abstrakta substantiv förekommer framför allt efter *känna*, t.ex. *isfjärilar* i exempel (13) och *ångesten* i exempel (14). De olika perceptionsverben ger alltså konstruktionen delvis olika förutsättningar.

- (13) Hon känner isfjärilar fladdra i magen.
 (14) Johan kände ångesten komma och stryka bakhuvudet.

7. Pragmatik

Ordföljden är inte så fast som man kan tro om man tittar på den första yttre beskrivningen "NP [V NP INF]". Det visar Lundin (2003:71) med följande exempel som har objektet efter infinitivet: *Plötsligt såg han komma emot sig den absolut vackraste kvinna hans ögon någonsin skådat*. Själv har jag inte hittat några exempel på detta i *Parole* eller *Suc II*. Jag tycker att Lundins exempel fungerar även om jag tycker att det låter ganska naturligt även när man ändrar ordföljden. Exempelmeningen känns konstruerad och platsbytet bygger på att objektet är en mycket utvecklad nominalfras. Det är mer skriftspråkligt och dessutom mycket mer ovanligt att ha objektet efter infinitivfrasen.

Däremot är det inte helt ovanligt att objektet lyfts fram i en konstruktion med relativsats (men utan *som*), som i exempel (15) och (16).

- (15) Kan det ha varit spegelbilden (som) jag såg flyga över fälten?
 (16) Det NATO(som) vi ser leda fredsstyrkan IFOR i Bosnien.

Jag ser dessa exempel som en sammansmältning av objekt med infinitivkonstruktionen med en utbrytningskonstruktion som fokuserar (någon del av) objektet. Jag har däremot inte hittat något exempel på topikaliserat infinitiv.

Negationen verkar kunna placeras både efter och före objektet utan någon större betydelskillnad, annat än fokus. Jämför exempel (17) (från *Parole*) med (18), där objektets och satsadverbialets är omkastade. Men om objektet är ett indefinit pronomen har inte satsadverbialet fri placering. I exempel (19) är satsadverbialets placering den enda möjliga.

- (17) Jag hörde dem aldrig gräla.
 (18) Jag hörde aldrig dem gräla.
 (19) Du såg aldrig någon kyssa någon annan, hör du det? Det var bara som du drömde.

Att negationens plats kan varieras är inte så förvånande eftersom den även kan stå före eller efter objektet i vanliga satser, t.ex. *Jag ser inte honom* och *Jag ser honom inte*. Jag tycker att det som står sist fokuseras.

Därför tror jag att exempel (17) snarare tolkas som att de hördes göra något annat än gräla och exempel (18) som om man hörde några andra än dem gräla. Men fokus är inte så lätt att beskriva och dessutom kompliceras det ytterligare eftersom det även beror mycket på betoningen. När placeringen av satsadverbialet är fri, verkar det trots allt vanligast med objektet före satsadverbialet.

Tyvärr ser jag inte varifrån de olika konkordanserna kommer. Men när jag läser igenom dem får jag en känsla av att de flesta exempel kommer från skönlitterärt material. Det är dock inte en konstruktion som är helt genrebunden; den används i vardagligt talspråk utan att varken ha poetiska eller litterära konnotationer.

8. Avslutning

Slutligen vill jag än en gång påpeka att jag inte tycker att konstruktionen är utbytbar mot en *att*-bisats utan betydelseförändring. Konstruktionernas betydelse och fokus skiljer sig åt, vilket mycket väl bevisar att de likartade varianterna inte är helt synonyma och utbytbara med varandra. Detta tycker jag bevisar att objekt med infinitivkonstruktionen som sådan har en viss betydelse. Den mest påtagliga förändringen som konstruktionen tillför ett yttrande är att UPPLEVARE-rollen blir aktivare. Detta förklarar samtidigt varför verb som redan indikerar ett aktivare subjekt, t.ex. *lyssna* och *titta* inte kan ingå i konstruktionen.

Referenslista

- Goldbeg, Adele E. 1995. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hultman, Tor 1987. Objekt som objekt. I: *Grammatik på villovägar* Teleman, Ulf (red.). Svenska språknämnden och Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Lundin, Katarina 2003. *Small Clauses in Swedish. Towards a Unified Account*. Lundastudier i Nordisk Språkvetenskap A 60. Lund: Studentlitteratur.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg och Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens Grammatik*. Första upplagan, första tryckningen. Stockholm: Svenska Akademien.